

O'ZBEK VA INGLIZ NUTQIDA GENDERGA XOS YUMSHATISH STRATEGIYALARINING QIYOSIY-SOTSIOLINGVISTIK TAHLILI

Shodiyeva Maftunabonu Adizovna

PhD student, Assistant Teacher of Foreign Languages and Social Sciences Department,
Asia International University, Bukhara, Uzbekistan

Email: shodiyevamaftunabonuadizovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22246297>

Annotatsiya

Nutqiy muloqotda yumshatish strategiyalari fikrning keskinligini kamaytirish, suhbatdoshga hurmat ko'rsatish, ijtimoiy munosabatlarni saqlash hamda muloqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarning oldini olishga xizmat qiladi. Mazkur strategiyalarning erkaklar va ayollar nutqida namoyon bo'lishi gender, ijtimoiy mavqe, yosh, kommunikativ vaziyat va milliy-madaniy omillar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz nutq madaniyatida yumshatish strategiyalarining umumiy hamda o'ziga xos xususiyatlari nazariy jihatdan qiyoslanadi.

Kalit so'zlar: gender, gender lingvistikasi, yumshatish strategiyasi, sotsiolingvistika, pragmatika, xushmuomalalik, nutqiy muloqot, erkaklar nutqi, ayollar nutqi, o'zbek tili, ingliz tili.

Аннотация

Стратегии смягчения в речевой коммуникации служат для снижения категоричности высказывания, выражения уважения к собеседнику, поддержания социальных отношений, а также предотвращения возможных конфликтов, возникающих в процессе общения. Проявление данных стратегий в речи мужчин и женщин анализируется с учетом таких факторов, как гендер, социальный статус, возраст, коммуникативная ситуация и национально-культурные особенности. Общие и специфические особенности стратегий смягчения в узбекской и английской речевых культурах сопоставляются в теоретическом аспекте.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, стратегия смягчения, социолингвистика, прагматика, вежливость, речевая коммуникация, мужская речь, женская речь, узбекский язык, английский язык.

Abstract

Mitigation strategies in verbal communication serve to reduce the categorical nature of utterances, express respect for the interlocutor, maintain social relationships, and prevent potential conflicts that may arise in the process of communication. The manifestation of these strategies in male and female speech is analyzed in relation to such factors as gender, social status, age, communicative situation, and national-cultural characteristics. The general and specific features of mitigation strategies in Uzbek and English speech cultures are theoretically compared.

Keywords: gender, gender linguistics, mitigation strategy, sociolinguistics, pragmatics, politeness, verbal communication, male speech, female speech, Uzbek language, English language.

Zamonaviy tilshunoslikda tilni inson va jamiyat bilan uzviy bog'liq holda o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Til nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki insonning ijtimoiy mavqei, jinsi, yoshi, madaniy muhiti va kommunikativ maqsadini namoyon qiluvchi muhim ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan gender lingvistikasi zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan. Gender lingvistikasi erkaklar va ayollarning nutqiy xulq-atvoridagi o'xshash va farqli jihatlarni, shuningdek, ushbu farqlarning ijtimoiy va madaniy

sabablarini o'rganadi. Gender tushunchasi faqat biologik jins bilan chegaralanmaydi, balki jamiyatda shakllangan ijtimoiy rollar, xulq-atvor me'yorlari va kommunikativ xususiyatlarni ham qamrab oladi.

Gender va nutq masalalarini tadqiq etishda R. Lakoff, D. Tannen, J. Holmes, P. Brown, S. Levinson, G. Leech va S. Mills kabi olimlarning nazariy qarashlari muhim ahamiyatga ega. Ularning tadqiqotlarida gender, xushmuomalalik, nutqiy strategiya va ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi bog'liqlik turli jihatlaridan yoritilgan.

Nutqiy muloqot jarayonida so'zlovchi o'z fikrini turli darajada to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ifodalashi mumkin. Fikrning keskinligini kamaytirish, suhbatdoshga nisbatan hurmatni saqlash va kommunikativ muvozanatni ta'minlashga qaratilgan vositalar yumshatish strategiyalari sifatida talqin qilinadi.

Yumshatish strategiyalari pragmatika va sotsiolingvistika bilan bevosita bog'liq. Pragmatik nuqtai nazardan ular so'zlovchining kommunikativ maqsadini suhbatdoshga maqbul shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Sotsiolingvistik jihatdan esa bunday strategiyalarning tanlanishiga so'zlovchining jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei, kasbi, suhbatdosh bilan munosabati va kommunikativ vaziyat ta'sir ko'rsatadi.

Xushmuomalalik nazariyasida yumshatish strategiyalari alohida o'rin egallaydi. P. Brown va S. Levinson xushmuomalalikni shaxslararo munosabatlarni tartibga soluvchi muhim kommunikativ vosita sifatida baholaydilar. Ularning nazariyasiga ko'ra, muloqot ishtirokchilari suhbat jarayonida bir-birining ijtimoiy mavqei va shaxsiy hududini hisobga olishga intiladilar. Shu sababli ayrim nutqiy harakatlarning ta'sirini kamaytirish uchun yumshatish vositalari qo'llaniladi.

G. Leechning xushmuomalalik tamoyili ham mazkur masalani tushuntirishda muhim nazariy asos hisoblanadi. Olim xushmuomalalikni muloqotdagi hamkorlikni ta'minlaydigan va shaxslararo ziddiyatlarni kamaytiradigan muhim pragmatik tamoyil sifatida ko'rsatadi. Gender til birliklarini tanlash va ulardan foydalanishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy omillardan biridir. Dastlabki gender tadqiqotlarida ayollar nutqi ko'proq muloyim, ehtiyotkor va bilvosita, erkaklar nutqi esa qat'iy va to'g'ridan-to'g'ri bo'lishi haqidagi qarashlar ilgari surilgan.

R. Lakoff ayollar nutqining ayrim o'ziga xos xususiyatlarini jamiyatdagi gender rollari bilan bog'lagan. D. Tannen esa erkaklar va ayollar nutqidagi farqlarni ularning turli kommunikativ maqsad va muloqot usullariga moyilligi orqali izohlagan. J. Holmes tadqiqotlarida esa gender va xushmuomalalik o'rtasidagi munosabatga alohida e'tibor qaratilgan.

Zamonaviy gender lingvistikasida erkaklar va ayollar nutqini qat'iy ikki guruhga ajratish yetarli emasligi ta'kidlanadi. Chunki insonning nutqiy xulq-atvori faqat gender bilan belgilanmaydi. Ijtimoiy mavqe, yosh, kasbiy muhit, ta'lim darajasi, suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabat va kommunikativ vaziyat ham nutq shakliga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'zbek va ingliz tillarida yumshatish strategiyalarining asosiy kommunikativ maqsadi o'xshashdir. Har ikki til vakillari muloqot jarayonida suhbatdoshga hurmat ko'rsatish, fikrning keskinligini kamaytirish va ijtimoiy munosabatlarni saqlashga intiladilar. Mazkur strategiyalarning shakllanishida milliy-madaniy omillar muhim o'rin tutadi. Ingliz kommunikativ madaniyatida shaxsiy hudud, individual mustaqillik va kommunikativ masofani saqlash muhim hisoblanadi. Shu sababli yumshatish strategiyalari ko'pincha suhbatdoshning erkin tanloviga hurmat ko'rsatish bilan bog'liq.

O'zbek kommunikativ madaniyatida esa hurmat, yosh, ijtimoiy mavqe, qarindoshlik munosabatlari va jamoaviy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqiy xulq-atvor

suhbatdoshlarning yoshi, mavqei va o'zaro yaqinlik darajasiga qarab o'zgarishi mumkin. Shu jihatdan o'zbek nutqida yumshatish strategiyalarining ijtimoiy va madaniy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'ladi. Gender omili ham har ikki kommunikativ madaniyatda muhim ahamiyatga ega. Ammo genderning nutqqa ta'sir darajasi jamiyatdagi ijtimoiy rollar va madaniy me'yorlarga qarab farqlanishi mumkin. Shu sababli o'zbek va ingliz tillaridagi genderga xos yumshatish strategiyalarini qiyoslash ikki xalqning kommunikativ madaniyatini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Yumshatish strategiyalarini tahlil qilishda gender bilan bir qatorda boshqa sotsiolingvistik omillarni ham hisobga olish zarur. So'zlovchining yoshi, ijtimoiy mavqei, kasbi, ta'lim darajasi va suhbatdosh bilan munosabati nutqiy strategiya tanlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ayniqsa, kommunikativ vaziyat muhim ahamiyatga ega. Rasmiy va norasmiy muloqotda qo'llaniladigan yumshatish strategiyalari bir-biridan farq qilishi mumkin. Shuningdek, yuqori va quyi ijtimoiy mavqega ega shaxslar o'rtasidagi muloqot ham teng mavqedagi shaxslar muloqotidan farqlanadi. Genderga xos nutqiy xususiyatlarni alohida hodisa sifatida emas, balki gender, ijtimoiy mavqe, yosh, kommunikativ vaziyat va madaniyatning o'zaro ta'siri natijasi sifatida baholash zarur.

Xulosa qilib aytganda o'zbek va ingliz nutqida genderga xos yumshatish strategiyalarini o'rganish gender lingvistikasi, pragmatika va sotsiolingvistikaning o'zaro bog'liq masalalaridan biridir. Yumshatish strategiyalari muloqot jarayonida fikrning keskinligini kamaytirish, suhbatdoshga hurmat ko'rsatish va shaxslararo munosabatlarni saqlashga xizmat qiladi.

Gender mazkur strategiyalarning tanlanishiga ta'sir qiluvchi muhim ijtimoiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, erkaklar va ayollar nutqidagi farqlarni faqat gender asosida tushuntirish yetarli emas. Nutqiy xulq-atvor yosh, ijtimoiy mavqe, kommunikativ vaziyat, madaniy muhit va shaxslararo munosabatlar bilan ham chambarchas bog'liq.

O'zbek va ingliz kommunikativ madaniyatlarining qiyosiy tahlili yumshatish strategiyalarining umumiy kommunikativ vazifaga ega ekanligini, biroq ularning qo'llanish xususiyatlari milliy-madaniy va ijtimoiy omillarga ko'ra farqlanishini ko'rsatadi. Shu sababli genderga xos yumshatish strategiyalarini kompleks sotsiolingvistik yondashuv asosida tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
2. Holmes J. Women, Men and Politeness. London: Longman, 1995.
3. Lakoff R. Language and Woman's Place. New York: Harper & Row, 1975.
4. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983.
5. Mills S. Gender and Politeness. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
6. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York: Ballantine Books, 1990.
7. Wardhaugh R., Fuller J. M. An Introduction to Sociolinguistics. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015.